

ფერისცვალება პოეტური სიტყვისა

მრთოცა წლას უკან განასიორცაჲდა ო. აბულაძემ „შუშანიკის წამების“ ქართული და სომხური რედაქციების დეტალურა ტექსტობრივად ურთიერთმედარება, ერთმანეთას გვერდით დასტამბა წამების ქართული და სომხური ვერსიებში, აქვე მოათავსა სომხური ტექსტის ძველ ქართულად სასაძულოდ შესრულებული თარგმანი (თაკობ ცურტაყელი, მარტვილობაჲ შუშანიკას, 1938 წ.). ფაქტებისა და საბუთების მთელმა წყებას თვალსაჩინო გახადო ეს გზა, რომელიც ქართულმა საწარმოებმა გაიარა სომხურ ენაზე გადათარგმნა-გადიკეთების რთულ პროცესში. ამ ნაწრთმით, იც. ჯერახისშვალიხა და კ. კეპელიძის აათანადო განსაცდლეუებით, სრულად გამოიკვეთა უძველესი ქართული თხზულების ლიტერატურული ბედას მწეობრა, ლოგიკური სურათი. ჩვენი წერალის მიზანია: საწარმოების ერთი კულტურული გარეწოდან მეორეში გადატანის ისტორიულ-ფილოლოგიურ საბუთებს მიუმატიის სხვაგვარი მოტკეპიც, ორი ტექსტის მსატკრულ-ესოტეკური შეღარების გზით მობოვებულნი.

„შუშანიკის წამების“ სომხური ექსისის ტექსტი დღეს ყველახთვის ხელმისაწვდომია არა მხოლოდ ო. აბულაძისეული ქართული თარგმანით, არამედ რუსულ ენაზეც (Памятники армянской агиографии, Ереван, 1973, стр. 194—215. თარგმანახადმი დართულ კომენტარებში მოარკმნილი კ. ს. ტერ-დავითიანი ყოველგვარი საბუთის გარეშე იცნორარებას უკეთებს სომხურ მწერლობაში ამ საწარმოებს შემოსვლის მეცნაერულად დადგენილ ისტორიას და აცხადებს: „Мученичество св. Шушаник является жемчужиной древнеармянской агиографии“), როგორია „შუშანიკის წამების“ სომხური ექსისის მსატკრულ-ესოტეკური დირხება? დღენისა და თარგმანის ერთა გადაკითხვითაც ცხადდება, თუ რამდენად აღემატება ამ მსროუ მარველი მეორეს. ხოლო ეს გამოწვეულია იმით, რომ საწარმოების, რომელიც სიტყვიერი ხელფენების შედეგების დონეზე დგას, სომხურ ენაზე გადადება განაპირობა სრულიად არა მსატკრულ-ლიტერატურული ისტერესებმა შემოსხენებულ მეცნიერთა ნაშრომებში ცხადყოფილია, რომ „შუშანიკის წამების“ სომხურს როგორც ვრცელს, ისე მოკლე რედაქციას კრისტოწულ-ეკლესიური დაღა ამჩნევია. ეს თვალსაჩინოა უიულოდ სომეხი რედაქტორებისა. ასეთ რამეს იაკობის სახელით ცნობილი ქართული მარტვილობა არ იყენს და ესეც ერთი ამ საბუთთაგანია, რომელითაც ქართულას დღდნობა და ადრისდგლობა მტკიცდება. კრისტოწულ-ეკლესიურა თვალსაზრისის შესაძინევი გამომჟღავნება ქართულთან დაპირისპირებით სომხურ ლიტერატურაში ქართულ-სომხური საეკლესიო განხეთქალებას შემდეგ იწყება, ე. ი. VII ს-დან“ (იხ. ო. აბულაძის გამოკვლევა, დართული შემთხხენებული გამოცემახათვის „შუშანიკის წამებისა“, გვ. 337). ხოლო კ. კეპელიძე ამბობს: „ქართულ რედაქციაში არსად ნაციონალურა კვალი არ ჩანს; სომხური თავიდან ბოლომდე გაყდენითილია ნაციონალური ტენდენციით. ეს მაუთითებს იმაზე, რომ იაკობას შრომა დაწერალია სომეხ-ქართველთა საეკლესიო ცხოვრებაში ნაციონალიზაციას პროცესის დაწყებამდე, ხოლო სომხური ამას შემდეგ“ (ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1, 1960, გვ. 120—121. ვიწყარებთ: უთვალსაჩინოეს ისტორიულ-ფილოლოგიურ საბუთებს ამგვარი დასკვნახათვის საბავე მეცნაერი უხვად უდგენს ჰერმარიტების მაძიებელს).

სათარგმნი მხალისადმი კრისტოწულ-ეკლესიური ტენდენციებში მაღლობამ განაპირობა ის, რომ თარგმანშია დღენისაგან განსხვავებულად გამოიყურება ბევრი რამ. „ორი ძირითადი მიხარჯ არის შესაძინევი სომხურ წამებაში. ერთი — ფაქტობრივი ამჟღავნებს ქართულთან დამოკიდებულებას, მათთან თანმხედამობას არა მარტო თხრობის შიშდინარეობის გზით, არამედ მისი მოგვერთო აღგოლის გადატანითაც კი. მეორე მხარე — არა-ფაქტობრივი, რომელიც მოაგვარი

პირას მოწამეობას ეხება (ლოცვა-ვედრება, მოთმინება და სხვა), სხვათა ქართულისაგან. სომ-
ხურში ეს ნაწილი ჩრდილავს პირველს, როცა ქართულში პირველ ვიწარებამა (ი. აბულაძე,
ზემოხსენებული გამოკვლევა, გვ. 038—039). როგორც ა. ჯაფარიშვილმა, ისე ი. აბულაძემ
ზოგადად აღნიშნეს, რომ არა ერთი და ორი მხატვრული სურათი დედნისა არ მოუღობს მე-
ნატყვისს თარგმანში.

საგანგებო დაკვირვებით კი გროვდება ფრიალ სიინტიერესო მასალი. მხოლოდ სიინტიერესო
დად, თუ როგორი ტრანსფორმაცია შეადგენს განიცადოს მხატვრულმა მოვლამ, როცა ლი-
ნგვატურულ ურთიერთობებში სიყა, ირბაოტურა ეულტურულ-ისტორიული ფაქტორები და
ანტიერესები მსლავრობეს. მხატვრულ-ესთეტიკური ინდიფერენტუზმის და, როგორც ი. აბულაძე
ატყვას, „სომხურა ეროვნული თვალსაზრისის მომარჯვების... ნაყოფია“ (დამოკიდებულების
კვლევა აწლები) ის ამბავი, რომ მოარგმნელს საერთოდ უყურადღებოდ დაუტოვებია პოეტური
ხამადლით ვველაზე გამორჩეული მახალები დედნისა: 1. მხატვრული ანტიმეზას საუკეთესო
ნიმუში, შუშანაიკის პასუსი ვარსკესისადმი: „არა თუ მე აღმემართა ხატი იგი და შემცა დეამქუ-
ხოლო მამამან შენმან აღმმართა ხამარტვლენი და ეკლესიანი აღამწნა, და შენ...“; 2. პლას-
ტიკურაობით აღმტყდელი სურათი: „...შევიდა მუნ შანი სამწარიოთა ხავსი და მიეერდნა ყურესა
ერთსა და მწართა ცრემლითა ტირიდა“; 3. სცენა, როცა „ცრემლითღეს ყოველნი და ჯოჯიკ
აღვლა და ცრემლითა გარე გინვიდა“; 4. ფსაქოლოგიურად შთამბეჭდავი სცენა, როცა პიტი-
ასძის შემოხედვით დამტრახალ ღიაკვანს შემართული ყრბა გაუჩყდებო: „მტკი...“; 5. ყრბაით
გმარის ხატის საუკეთესო მაგალითი: ციხეში რომ შეყავო, მარტვილი ღემონსტრაციულად აცხა-
დებო, ამ ტანჯვის ხანაცვლოდ, იმ ქვეყნადი განგახვენებო. გარსქენა უმასუნებს: „პე, პე, განისუ-
ქნქი“; 6. იმ გარემოს პოეტური სურათი, სადაც შუშანიკი ატანჯებოდა: „ემისა სიყვსულასა
ცეცხლგებრ შემწულს იგი მჭურვალგბად მსახი...“; 7. ფსაქოლოგიურა მხატვრობის დახვეწი-
ლი სცენა, პიტიაში ცოლს რომ ჩორდს ეცხაენით ეჭუქრება და პასუსი ქაღისა; 8. ანალო-
გიურა ოხტატობის ნიმუში, როცა ვარსკესი დედათვალს მუძუმტყის მაუჯხაყნის და პასუსი შე-
შანაკისა.

სხვა შემოხვევაში მთარგმნელს მხატვრულად და ფსაქოლოგიურად შიდიდარი სცენის
მხოლოდ ფაქტობრივი მოკლე შესაბრსა გამოუვრინავს, სტატისტიკური ინფორმაცია მოუცია
ამის შესახებ, თუ „რა მოხდა“ და ხელი აუღია ფაქტის მხატვრული სიცოცხლის (როგორ
მოხდა“) მეორე ენაზე გადატარის რთულ საქმეს. მრავალთაგან მოკლევანო რამდენამე ნიმუშს
1. სპარსეთადმი დამრუნებულა პიტიაში ეკლესიას მსახურს ეუბნება: „რამა კელ-იწიფა ჩემ
ზედა ცოლმან ჩემმან ესეკითარა საქმედ? აწ მავედისი და არქუი ვითარმედ „შენ ნიქი
ხატი დაამქუ, და საგებელსა ჩემსა ნაცარი ვარდაისს, და შენი აღვალი დავიტევებიქს, და სხუად
წარსულ ხარ“. სომხურ თარგმანში იგავე ბეჭევი ასეა „განრწმუნებულნი“: „შესთუალსა
მტნუხანი დედოფლისა მას მისართ მოქცევად თხისა მათ ნებასაგან და დამორჩილებად ნებათა
მასთა და შეებად დიდებასა (შანი) ათფლისა უფროსი მარველთა“ (აქ და სხვაგან სომხურ
რი კერსიას ტექსტი მოგვცეს ი. აბულაძის ზემოხსენებული თარგმანით, ის. გვ. 14.). 2. გარ-
სქენასაგან ცოლას გვემას პლასტიკური სურათი, — „მანის იწვო უჯეროსა გინებად ვარსქენ
და ფერკითა თხითა დახორგუნედა მას; და აღადო ასტამი, და უხეტქისა მას თაგისა, და ჩა-
ფლა, და თუალი ერთი დაუბუძა; და მჯიღითა სცემდა პირსა მისსა უწყალოდ და თმითა მი-
მოთრევდა; ეათარცა მვეცი მსვენარს ყოთა და თახდი ეათარცა ცოფი“, თარგმანში მერთა-
ლად განიოფურება. „და სცემდა მას კუეროსითა სსატაკად ფრიალ, და არა ვის ეძლო დამრე-
ტად რასხვისა მას კაცისა. და ურდად და უწყალოდ გეგმათა განაფიცებდა, ყიდრე არა
დასთა მას ზედა აღვალი მრთელი ეუერთისთა ცემისაგან“ (გვ. 20); 3. დედნის „დაეარდა იგი
(შუშანიკი) ქუეყანასა ზედა და თაგისა დამართ სცემდა და ცრემლითა მწართა იტყოლა:
„საწყალობელ იქმნა უხადრუი ვარსქენ, რამეთუ უვარ ყო ზემმართა დმერთი და აღმარი
ატროსანი და შეერთო აგი უდმართოთ“, — სომხურ რედაქციაში ასე გამოიყურება: „დაფარდა
ქუეყანასა და ტირიდა მწარელ, და გოადება ქმარსა მას უვარის მყოფელსა დმართისა და
კაებო მკალთა“ (გვ. 6) 4. საკვდილს წის ღედოფალს მოანახულებს ჯოჯიკი. აცობი ნატყფა
პოეტური დეტალებით შესაფუძელ დაალოცს ხატავს. ვაგისხენებო მხოლოდ მხატვრულ ეულში
ნაცობს სცენისა. დედოფალი გოადება: „მან (ვარსქენა) უყაროდ ნაყოფსა ჩემნი მოსსთულნი და
ხანთელა ჩემი დაშრიტა და ყუავალი ჩემი დაქნო, შუენიერება სიკეთისა ჩემისა დააბნელა
და დიდება ჩემი დაამდაზლა“. თარგმანის შესაბამის მონაკვეთში არც ერთი მხატვრული სახე
არაა, მარტო ინფორმაცია ხოლო შუშანიკის მეტყველება მხოლოდ აბუი დამოძღვრად წარ-
მოგვადგება: „ყოველი საქმი კეთილი, რომელა წააღმდგომ ცოლეთა არს, აღასრულე, რო-

შედეგად შემწვანებულ არს ღმრთისა, რომელ არს საყოფო საშარტლინა" (გვ. 41): შ./იაკობ ხუცესი ჭეშმარიტი რომანსტის გულთამხალავობით გადაგვიყვანს ადამიანის ზედა ნაწილის მოძრაობის ფიქტივოლოგიურ ნიუანსებს. აა, ერთი ნიმუში: ცოლის ყოველგვარი მუცლისგანყოფილება რომ პიტია-ასში მანანს ვერ მოუხდლოვ, ახლა შეუდგეობრივი ექვსის აღმზრის გზაა. მანანს ვერსკენს. ამის გაკეთება. ააკობს აგადებს: „ჩემი სამკაული მას არა დაუტეო, თუცა იგი არა ჩემი, ცოლი არს, — იმის ვინმე, რომელმან განკადონ (გაცემისთვის) იგი“. ხოლო რატომ შეუძენდა სამკაულე-ბი შაკტანა, ვარსკენმა „ეუფადად თქუა: „მეგრეცა თხოვს ვინმე, რომელმან ესე შეიმკოს“ სამ ხუჭი ევრისის შემქმნელს ვნებათა ეს ინტიმური თამაში სულ არ აინტერესებს (სხვის ესწრაფვის, აქცენტებსაც აქით იყვითებს) და ლიტერატურულ-დრამატული სივრცეზე პახეისა ახეი დამცხრალი და გაუბრალოებული: პიტიაში სიტყვა აქვს ჩამორთმეული, ამერკველებულია შუშისი, რომელმაც სამკაულნი იგი და საპატოთ სამოსელი თანის მიუღწერა პიტიაში მას და შეხოუდა, ცთხარმე: რამ ნაწილი უც მოწმუნებს ურწმუნობა თანა და რამ ზარება არს ნათლისა და მხელისა, და რამ შეერთება არს ტაბრისა ღმრთისადა რთკიბისა თანა?“. და ა. შ. (გვ. 25). ზოგადი ხასიათის ტრადიციული მხედლობა გრძელდება კარგა ხანს.

რადი უძველეს ქართულ თხზულებასთან სომეხი მწერლის მხელა სომხურ ერთგულ-საგულსაო ტენდენციებს განუპარობება, მისაღონდელია ეყო, რომ თარგმანში დედანთინ დმოკადებულების ევლის წაშლის ცდალიფერენს ახეც მომხდარა, როგორც ეს ა ჯავახიშვილ-სა, კ. კეკელიძემ და ი. აბულაძემ გამოარკვეეს თავიანთ ნაშრომებში. ა. ჯავახიშვილი ამბობს: „ქართული ენის ენობრივი გამოტოვების გარდა სომხურს წამყვანს წარსივცულია შოქმდ პირთვსებათ ზეპასება ისეთი ზედმეწეწითი ცნობება, როგორც საკუთარი სახელისა, მაგ არც პიტიაში სახლის ებისკოპოსის და ან მუშანაიის ხუცესის სახელები სომხურ წამე-ბაში მოსახერხებელი არ არის. სომხურს ერცულ ცხოვრებაში არა ერთი და თნი ასეთი ცნობა გამოტოვებულია, რომელაც მანანდელი საქართველოს ისტორიისა და გეოგრაფიის ებება. მაგ ვარსკენის სპირსეთიდან საქართველოში დაბრუნების ამბავი ისე უფერულად და შემოკლებათ არის აღწერილი, რომ ერთ წანადღებულ ქცეულია და ეველაფერი, რაც-კი ჩვენი ქვეყნის ჩაბტორნი ყუაგრაყისა (სახლვართო ქართლსათა, ქუეყანასა მას პერტისასა, „დაბახ ცურტავ“-ს) და ამდროინდელი წესწმონილისა შესაწადელად ძვარფისა ეყო („წინა მანგებრეს მას აზნაურნი... და მხაზურნი“, „ქართლსათა საღიასმანოსთა ცხენითა მონად“ და სხვა), ამო-მლიღა“ (ძველი ქართული ლიტერატურის მწერლობა, 1945, გვ. 52).

საბჭოთაო სამყაროზე დაკვირვებაც ამავეს გვიდასტურებს. დედნის სოციალური მიატერუ-ლი მოთაყვეთი, ერთი მხალი, ერთი მთელი მთარკმნელს დაუშლავ, დაუტუნავს და პირდაპირ თუ ვარიაციებათ ვადაუტანა სხვაგან, ერთი დეტალი — ერთვან, მერრე — ხულ სხვა ადგილას. მავალითაისიკის ავილით მუშანაიის პირველი მოთოლთაგა სომხური რედაქციათარ იგი ნაკმაოდ კრცულია და პირდაპირ დეიებებს ძლეწმონილებსა და სიკვთის შესახებ სოგადი მოთსრო-ბა, უაქტობრივა და სავუდასხმო მოთოლოგის ბოლოთა: „და აწ, უფალო იესო ქრისტი-მენ შეგვედრებ თეია ჩემსა და ამათ, რომელი ევე ხარ უფალ და ღმერთ, ხოლო შე მანად ვარ შე შენარესად ტანჯვათა და მოხიუდოდ სახელისა მავას შენასა წმი-დიხათვს. და არა ვეზაართ ნებათა უვიარის მეოფელისა და პილწისა მან თანამეცხედრისათა“ (გვ. 7). საზგახმული სიტყვება მოგონებულია შუშანიკ-იაკობის პირველი დიალოგიდან: „მოძღვრის გაფრთხილებას, დიდი განსაცდელი გელახო, ქილი ასე უბახუხებს: „ხუცეს, და მეცა დიდხა, დუაწლსა განმზადებულ ვარ“. იქვე, ხუცესის შეკათებაზე: „მტკიცედ ხეგია?“ — დუაოფალი მოუგებს: „არა თუაფინ ჩემდა, თუ იცა ვეზაარე საქმეთა და ცოდვათა ვარსკენისთა“ (სომეხი მთარ-გმნილი კადევ თრ სხვა შემთხვევაში გამოიყენებს შუშანიკის ციტირებულ სიტყვებს, შემართე-ბაზე შეტყველს, ის. გვ. 12, 25). რაც დედანში დიალოგშია, თარგმანში მოთოლოგშია, დიალოგი კი, გამოსვლითად საქმიანი და კონკრეტული გარემოს გამოვალისწინებელი, თითქმის მთლი-ანად გამოტოვებულია მთარგმნელის მიერ ხწორედ კონკრეტულობის გამო; აი, რა ხდება: დედნის ამ მონაკვეთში იაკობ ხუცესი ეუბნება დედოფალს: რას ამირებ, „მითხარ მე, რამთა უწყოდი და აღწერო შრომა შენი“. თარგმანში იაკობის სახელი საგანგებოდაა ამოკვეთილი და უბახელოდ მოქმედი „კარისა ხუცესი“ მოხმობილ ფრანხს ახეთი ვარიაციით ეტყვის მიწა-მეს: „რამ დაიდევ გონებასა და რამ გეგულების ქმნად აღდგანებულთა შენ ზედა ბრძოლათა (შინა) უვარის მყოფელისა მის პიტიაშიაგან, მრავალთა მით უკეთურებათათვს, რომელ არ-იან ქმნად?“ (გვ. 9-10). როგორც უხედავო, დედოფლისადმი ხუცესის მამართვიდან ყველაზე

მნიშვნელოვანი, პრინციპული დეტალი („რადთა უწყოდი და აღუწერო შრომაჲ იენი“) სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა.

იაკობ ხუცესი მოგვითხრობს: ეპისკოპოსის, ჯოჯაიკის, ჯოჯიკის ციხის მუდარის შემდეგთმ შუშანიკი ხასახლეში დაბრუნდა, ხუნაკში განმარტოვდა, აღაპერწა წელსი და თქუა: „უფალო ღმერთო, არცა მდგელთაგანი ვინ იბოვა მოწყაღმ, არცა არაჲსა კაცი ვინ გაძოწნა შორის ერისა ამას, არამედ ყოველთა იუ სიკუდილად მიმათუღლეს წყაჲსა, თმრთახისა ვარსქენს“. ამ ლაღაჯისი პირისა და მხატვრულ ფორმის ხუცესი პანაჲსა (ხუცესისა და შუშანიკის პირველი საუბარი) ეკლავიანს მომარტმული. აი: „არა ხადიოთ არს ნუგეშისი ცემა, გარსა ღმრთახაგან. არცა სიღამდგომელსა, არცა მოყუახსი, არცა საყუარულნი, არცა მონასი, არცა მკველნი, არცა სახლეულნი, არცა უცხისი; არცა მწიწნი, არცა მორეულნი, არცა მხელთბელნი და არც ვინ ქუეყნისერთაგანი“ (მომარტმული შეორედაც გამოიყენებს ამ სტილისტურ ფორმას (გვ. 18), ხოლო მესამედ შიშ ვარიაციას მიმართავს (გვ. 25).

ვარსქენისაგან შუშანიკას გვემის პასაჲსა იაკობი მოგვითხრობს, რომ ქალს „მუელად აღდგა ჯოჯიკი და აბრთოდეს... და ქართი, ვითარცა კრავი მკელსა, გამოუღო კელთა მასთა“. თარგმანში, მართალია, მხატვრულად ძვრთაღმ, მაგრამ ეს სცენა არის, თუმცა ჩვენი ხასახლეში მხატვრული დეტალი არ მოიძოვება. როცა მისაჲსა მხატვრული ფაქტურის ეს ძღაფრი და დასაძინაზოვრებელი მტრისაჲ დაკარგა, დედანსი დამოკიდებულების კვალი. მართლაც, საკმაოდ წაიწაღა, მაგრამ მომარტმული ამ მოეტურ დეტალს ძაიწც ვერ წიღებთა და იგი სხვაგან გადაუტანსა, კელავ ვარსქენისაგან შუშანიკას გვემის სხვა ეპისოდში: „აჲ ვერ ვარ კელ-აწითა შეშად და განყრად მკელსაგან კრავისა მის ქრისტესისა“. სომხური რედაქციის ამ ხუნაკში ჯოჯიკი ხუცესი არა ხანს, რაც ხსენებული მხატვრული სახის ნამდვილ წყაროს მართლაც სხვაგან მოუძოვებდა ხდის, მაგრამ ეს გაუბრთვინებლობა და ზოგადობა დედანისაჲსი ნიშნულ მხატვრულ საცხიფელსა და უწყალობას ასუტვებს. დედანის პოეტური ტონისი და უშუალობის შესუსტებისა და დამრეკის იერიო საერთოდ აღმუქალია მომარტმულ-რედაქტორთაგან ჩატარებულა ყველი ინტერპრეტი. მაგალათად, თუ ამას წარ მათ-მაჲსი პასაჲსა ქართული ტექსტისა განმეორებთა ვრადიკაჲ („არცა მდგელთაგანი... არცა ერისა კაცი...“) კლავიფიკრად ხომიერა, თარგმანში აჲ ამკარად გაზვადებულია და მოხაწყენა (თარგმნებანს მკორდება „არცა“).

წითვორც ვხვდეთ, დედანის დამოკიდებულების კვლის წარსახიფად თარგმნალი ვერ-აიდიან ამევებენ თვალსა აცეკს. ხაქმან რედაქციის, ადვანტებს უტვლიან დეტალებს, ერთი ელენქის ხაფუცელსი ქმნან მხაჲს ელენქთა წივბასა და ვარადიკებს, მიბლიდარ და ტრადიციული თქოლთაჲსი ტრაქტატებიდან შემოაქვთ ვრცელი მონაცემება. კვლი იმდება არა მარტო ვამოკლებით, ირამედ გულუხიოდ მკმატვითად, ხაქმენი საგანკებოდ ჩიუსედაჲ მკათიქელს უწნდება იღუბთა ქართულასაგან სომხური ვერსიას დამოუკიდებლობისა, ვინაიდან მკორე თითქმის თრჯერ აღუმატება პირველს მოცულთაჲსი.

დედანის მიხედვით, მომარტმული შუშანიკი ერის ფრაზას (12 ხიტვეჲ) იტყვას. სომხური რედაქციის მისედვით, მომარტმულია დედანის 14/4 ხიტვეჲსაგან (ხიტვისტიკა ძველ-სომხურ ენას, ტექსტს ეშვარება) შემეგარ ვრცელ მონთლუგს წარმოიქვანს, ხადაც არც ზოგადი სადვთისმკრეველო დებულებების დავაწყებული, არც ვროგნულ-ხაქლესიო იღვალუბი, არც მომარტმულის წინახარნა, „საყუარულნი“ დვთიანნი (გვ. 44—45). ბუნებრივად ალოგისმის გარდა სიკვდალის წინასი ასეთი მრავალბიტვობა ეხიფტიკური ალოგისმია შუი ხაქლესების მსოფლმხედველობისაჲსი. დუმილა და მკვერმეტველებანე ხვდის ადება, როცა სიკვდალის პირისიორ ვდებვართ, ეთიქური და ესთეტიკური ნორმის მიბლიაში (იხაჲ, 53, 7; მათი, 26, 62—63; მარკოზი, 14, 61) და მიელს ქრისტესისულ ლიტერატურაში (ორბეგნი, რომანოსი მკლოდოსი, თუოფალაქტე ჩელგარელი; ზეად. С. С. Аверинцев, Поэтика ранневизантийской литературы, М., 1977, стр. 71).

ხინამდვალის ხელთვნების თვალსაზრისით იღვბა, ყველგან რომ შეაგრძნობა დედანსი, თარგმანში ხმირადია გამოთიშული. თხრობის დრამატულ ორიენტაციას მრავალგნას კვეთს ასეთი ტირაჲ: „შემიწყალე, რიმედ ეგე შემწე ხარ უმწყითა, წარწარულთა იმედი, უკინცოთა კინცა და მკლოვარეთა ნუგეშისი ცემა, აღმყოთებულთა შიჲა, მკჭარებულთა ღხენა, ზღვეულთა ხამართალი და მართლასა მოქმედი, სხეულთა სიმრთელე...“ (და ა. შ. წყვილულ-ხიტვეთაგან შედგენილი 23 ეპიტოტი). შუშანიკი ასეა ერთგან წარმოადგენალი: „წილია, უბიწო, შეუგინებელი, ცოლგათა მოძული, მართალი, ჭეშმარიტი, წრფელი, ხიწადისა მო-

ყუარმ, ქველისა მოყვარმ, მდინარე, მშვენი, მორჩალი, ყუდრომ, მოწყალემ... (და. ა. მ. 40 ერთ-
მანეთს მიჯრიდნ ეპითეტო). ქალის მოწამებრივი ღვაწლის წარმოსახენად თარგმანში დედნის
კალაშაზე წარმოდგენილი: „ხაზრდოდ ბურა ქრთილასა და სახუმელად წყალს აქუნდა აქონდ ეს
მტრისა აქ სუთურა მეორედება (გვ. 21, 22, 29, 33, 39). სომხური ვერსიის შესუდგათ, შუშა-
ნაყი მიუთითებს, რომ იგი ტანჯვის გზით განიწმინდება „არაწმიდისა ხარეცელისათნ ქმრისა
უშუალოდ“. ეს დეტალი აქ მრავალგზის შეგვხვდება (გვ. 22, 25, 31). ყარაიილით რიცხვი
კიდევ უფრო მეტია. ცდილობდნენ რა შეეცნათ და გაეზარდათ ტექსტი, გადაწყვეტილებს ზოგი
რამ სიკეთად უსყრისულად გადაუღებდნენ. მაგალითად, ნაწარმოებებს დისაწყისში მოთხრობილია
იმის შესახებ, თუ როგორ მიატოვა შუშანიკმა ქმრის სარეცელა და ეკლესიაში გადავიდა
ფეოფანის მწუხარებას თურმე „მოწყვნი მის ეკლესიისანი ყოველნი თანამგლოვარე ეყვნეს
და ეკრძაღვოდეს თქუმახა სიტყუხაჲ მისთჳს“ (ასეთი რამ დედანში არ
არის). იქვე, სწორედ მონღენთ წინადადებაში, ვკითხულობთ: „არა რაისა გეძნო იმდღე და
ეკრცა ვინ ეელ-იწაფი მახლობელთაგან კადრებად და თქუმიად რაჲსმე სი-
ტყუხა“ (გვ. 7-8). მეორეგან „უსახელთ“ კარის სუცესი ეურჩება ქალს: „მოიჭიხნე ღმერთი
და მისათავე სასოებითა თაყსა შენსა ნუგეშისის ეც...“ (ესეც მთარგმნელის შე-
ნიშვნაში) მომდევნო ყრუაზა კი ამჟღავნებს: „აწ თავით თუხით თაყსა შენსა ნუგეშის-
ის ეც ქრისტესითა...“ (გვ. 8).

წინათ, „ქართულით თრიალვე ჩიტყვით გამოთქმული შუშანიკის ღოცვა სომხურში
მთელ ლიტერატურას არის წარმოდგენილი. მოწამის ბაზის სხვა მოქმედ ბარბან, კერძოდ მის მო-
ძღვანობის, რაც ქართულში საქმიანი კალთაა მოცემული, ერთიან ვრცელ დამოძღვრად და
მეთრის მასი შეპარულებას ასევე ვრცელ აღოქმად არის წარმოდგენილი სომხურში“ (ი. აბუ-
ლიძე, ჟანაბ. ნაშრომი, გვ. 334).

გადასწავნიერება საგანგებო ცდას, რეკონსტრუქციის მიხედვით იყო, არაბუნებრივისა და
არალოგურის იერი მოუტია ზოგიერთი სცენარისათვის. დედნის მახედვის, იაკობ-შუშანიკის
პირველი შესხედრის სცენაში ქალი მკნასავს სულიერ შაშვას: „სენდა მარტოაჲ არიან ჭირნი
ეჩი“. სუცესი ანუეცებს: „ქარი სენა ჭირი ჩუენა არს და სახარული შენი სისხრული ჩუენი
არს. ჩუენი არა ხოლო თუ დედოფალი თდეს ავიუ. არაშედ ჩუენ ყოველთა ვათარცა შეიღთა
ეცნადვედ“. იმავე სცენაში, თარგმანის მიხედვით, სუცესი ანეთი სატყუებით „განამტკიცებლა
და სუფიშანის სცენა ნეტარაჲ მის“. „მოიღუაწე ღუაწლი აგი კეთალი“, რათა „მთავრის
ღმერთსა, რომელი შემოღებელ არს ფოფლისა, დადაცათუ არაგინ გავის ერისხული,
რომელმან გუელითა და აურვოს შენთჳს“ (გვ. 9). ვერაფერა ნუგეშა და განმტკი-
ვნება.

ასლა გავისხიეთ იაკობ სუცესის მიერ ფაქტობრივად საზუსტით მოთხრობილი ამბავი.
თუ როგორ ჩაებნლა პიტიახშს ცოლას შემოსარაგებლად საგანგებოდ მოწყობილი სცენა მუ-
რობისა: შუშანიკი გაეკრძა და მახლის უდასამაულო ცოლაც შეურაცხელ. წინაწინაობად
გარეულმა პიტიახშმა სამსნლად სცენა დედაფალს. სომხური ვერსიიდან დედნის დათხვევისა და
ჭაქის სახეში შეღწევის ერთობ დისაქსიონირებელი დეტალი ამოჭრილია: შუშანიკმა ხელი
არაფერს ახლო და სერობის დისახრულს ღუმლით მიაშურა თავის სენაკს. ვარსქენს მერე
მოსვლია გული, „ადამღერა რისიციით“, წავიდა და სახტიკად სცემა ზურმ ცოლსათ (გვ. 19)
ცხადია, რომ ცხოვრება იაკობ თავს ნაკლებად შტავს ანეთი ვარიანტის მიხედვით. სიერითოდ,
თარგმნილი ვერსიის პერსონაჟებს ცხადად აკლავთ ნამდევლობის იერი, ხქემატურად გაბოიყუ-
რებას. იაკობ სუცესის გმირები სისხლსაყი, მძაფრი აღამიანური ვნებებით ავსებული მი-
რაცნებები არიან.

ჩვენ უნდა გითქვას, რომ, მაგალითად, განცდების სიცხოველითა და ევსტოხ რელიგიუ-
რობით აღიქმული სცენა თრიაგინალობა, — „დაეარდა იგი (შუშანიკი) ქუეყანასა ზედა და თავსა
დასართ სცემდა...“ — თარგმანში მშრალ სათქმო სტატიტიკიმდე დადის. შეძღვომ კა ასე
გრძელდება: „მოწამე „ესრეთ ატყოდა: „უფალო ღმერთო, ყოელასა მშვრობელო, შემოქმედო
ცახა და ქუეყანისათ და რომელნი შაჲ მინა არიან ქმისულნი; შენ დაამტკიცე ეხვეათარი წესი
აზნაურებისა სატყუთა კურთხევასა მხოლოდ-მოხილასა შენსაჲთა, მონათა შენთა თანამზრა-
ხველითა მათ, ბეჭდითა მით ცხოვრების მოცემისა ემზაზიხათა, ახლითა და მეორითა მოხი-
თა, წელითა და სულათა ყოფად ქედ დღისა და ვანშედად ბნელისა...“ და ა. მ. (გვ. 6-7).
ამ დღადისში მლოცველა ზოგად თეოლოგიური საკითხებს დალაგებაში ისე მორის მიდის,
რომ მკითხველს შეიძლება დაავიწყდეს ცხოვრებასეული ფაქტი, ღოცვას რომ ბიძგი მიხცა.

ტექსტის ასე განსწავლა-შეჩვენება თეოლოგიური მხედლობით, ღოცვა-გედრების გრძე-

ლა პერიოდების, როგორც ცნობილია, ტიპური ნიშნები გადაკეთება-გარდაქმნების ამ პერიოდულად ტენდენციისა, რაც X საუკუნიდან ყველგან გაიშალა მეტაქსტის სახით IV-VII საუკუნეების მიწანტოვრა პავლოვრადის ნიშნები კა სხვაგვარად გამოიყურება (ს. Т. Попова, Античная биография и византийская агиография. Сб. «Античность и Византизм», М., 1975). ღვთაებისა და ზუსანიკის ეპოქტალური დახასიათების მიხედვით მოხმობილი თრა მწკრავის (23 და 40 ეპიფანისაგან შედგენილი) სტილს დავაკვირდეთ კარგად აზრის ამსარი მოდელი, ფრანკის ასეთი მოცულობა და სტილი უცხო V-VII საუკუნეების ქრისტიანულ ლიტერატურისათვის, ბუნებრივად შემდგომ საუკუნეთა მწერლობაში.

სომხურ ევრსიას ნებით თუ უნებლად ერთგვარი განცხადებითაც აღურქდავს კიდევ კომპონენტები გადაკეთების ამ თეორიების ფაქტა. ამ ტექსტს, სამეგრეოდ იმ ადგილებში, სადაც იგი თრიკინდლს სცილდება და იწვევს, ასეთი ფრაზები შემოუნახავს: „და სხუათაც მრავალთა ყუდრებათა ცრემლითა შესწირვიდა უფალსა“ (გვ. 7); „და სხუთა მრავლითა სატყუთა განაიტკიცებდა“ (გვ. 9); „და სხუთა მრავლითა სატყუთა მკოლმბდა“ (გვ. 13). ეს ფრაზები როული ფილოლოგიური ხაზმანობის ხარეკლად, შობილა მშობელთან პიხლოვას ნიშნების გამხელას მორიქება (თუქცა, როგორც ეს ი. აბულაქკი აჩვენა. სომხური ევრსია, პირდაპირ ამოტრებს დედის ბერძნულ მოთავეებს).

ყოველივე ამას ლოკატური კვალი დომსნიკია თარგმნილი თხზულების არქიტექტონიკაზე კომპონენტური ნახაზი აქ გამოუყვეთელია. მთელი და დეტალი არაბურებრივად მოძახა, სიუჟეტური მოწყობა სმარად აქტონისაურად გამოიყურებათა ერთმანეთს მიმართ. იაკობ სუცესას ნაშრომის მანაგანი თანაზომადრება და კლასიკური მთლიანობა ხვეა მხატვრულ კომპონენტებთან ერთად შესამწიკვად გაუხუტებათა ისეთ დამოკლებულებას, რომელსაც უფრო გადაკეთება უნდა დავარქვათ, ვიდრე სეულებრივი თარგმნი. მოცეხი რაბ, როცა თარგმნიხა და გადაკეთების პროცესში ნაწარმოების მხატვრული ღირებულება იკლებს, ლიტერატურის ისტორიაში ბუკებრივად ხაზირისირო მოკლება კა ვერაერობით უცნობად.

P. S. ერთი შეუხაზობაც შენიშნეს „შუმანიკის წამების“ სომხური ევრსიის როული კომპონენტის კომპონენტებში. ქვემო ქართლში შეახებ, სადაც იშლება მოქმედება იაკობ სუცესას თხზულების მახელოთ, კ. ს. ტერ-ღვთისთანა ამბობს: «Население Гутарки было смешанным, с преобладанием армянского этнического элемента и языка. Известно, что Шуманик ввел в Цуртавской церкви богослужение на армянском языке, что превратило Цуртав в один из центров армянской культуры» (Памятники армянской агиографии, Ереван, 1975, стр. 195). რამ ქვემო ქართლში სომხური კონიკური ელემენტი და ენა ია არა, ქართული იყო განმსაზღვრელი, ეს ხვეა საისტორიო წყაროებში რამ თაყი დავანებოთ, არც აქმახტოლეთა წიგნის“ იმ ცნობით მტკიცება, რომელსაც კომპენტატორი აქ ემყარება: სწორედ ის, რომ მუშანაკის შემოიტანა ამ კუთხეში ღვთისმსახურება სომხურ ენაზე, ადახტურებს, რომ აქ ცხადად და გამოკვეთილად სჭარბობდა ქართული ეთიკური ელემენტი და ენა, და კულტურულ-ისტორიული განვითარება-დახლოების კვალობაზე ღვთისმსახურება მშობლიურ ენაზე ეროვნული უმცირესობის ამ პირთათვისაა შემოუღლით, რომლებიც აქამდე ქართულ ელემენტში მოდიოდნენ საკულტო საჭიროებისათვის.

კომპენტატორის ამ შენიშვნის ჭეშმარიტებას „შუმანიკის წამების“ სომხური ევრსიაც არ ადახტურებს. აქ მოთხრობილია, რომ ცახეში გამომწყვდეული დელოფლას სანახავად და სანუგეშებლად მოდიან ქართველი მღვდელმთავრები, „თაყიკა იკა ეპისკოპოსთაი სამთელ და მოვანე ეპისკოპოსთა... ვგრეთვე დიდ-დიდნი აზნაურნიცა და აზნაურნი და დედოფალნი და სხუნიცა შემოურნი სოფლითა მას ქართლისანი“ (გვ. 42). როგორ მოვარიგოთ ყოველივე ეს კ. ს. ტერ-ღვთისთანის ისტორიულ-გეოგრაფიულ კომპენტატორის? ციხეში იტანება სომეხი ერის შვილი, მსარეში სჭარბობს სომხური ეთნიკური ელემენტი და ხახელგანსქმული დედოფლის ხანასავად არაიენ მოვიდა სომეხთაგან? ნაწარმოების თარგმნილი ევრსიას შემქმნელიც კა, რომელსაც სწორედ ეროვნული ტენდენციების კვალობაზე უცვლია დედანი, კრისტს არ მრავს ქვემო ქართლში მცხოვრებ სომეხთა შესახებ. ჩანს, იგი ფიქრობდა, რომ გადაკეთება-გამოგონება არ შეიძლება იფოს უსაზღვრო.